

ABDUKCIA - SÚČASŤ FALLIBILISTICKEJ KONCEPCIE POZNANIA CH. S. PEIRCA

FRANTIŠEK MIHINA, Katedra filozofie FF PU, Prešov

MIHINA, F.: Abduction as a Constitutive Part of the Fallibilist Conception of Knowledge
FILOZOFIA 55, 2000, No 10, p. 764

Peirce is clearly America's candidate for a place on the roster of the great philosophers. The issues in the philosophy of science, epistemology and the philosophy of mind that were central to his philosophical project just happen to be ones that are still on the center stage on the contemporary philosophical scene. Peirce nowhere gives us a unified official exposition of his own theory of knowledge. We can illustrate his opinions by the examination of three fundamental forms of inference: deduction, induction and abduction. Demonstration of these kinds of inference is one of the ways how to explain Peirce's theory of scientific inquiry.

Poznanie vecného i ľudského sveta má za sebou svoje *fascinujúce dejiny* (H.-G. Gadamer). Najväčší zlom - ak budeme abstrahovať od inštalácie paradigmy vedeckého vnímania skutočnosti v antickom Grécku, sa však odohral predsa len v *storočí géniov*, v 17. storočí, keď sa búrlivým prielomom empirických vied do systému poznania "celý pojem vedenia určuje nanovo" ([10], 12). Stredoveké *autoritárstvo* i novoveká schizma empirizmu a racionalizmu postupne vyústili do hustej spleti názorov v pokantovskom období, no najmä v poslednom storočí. "Nový ideál metódy a ňou zaručovanej objektivity poznania vytrhol vedenie zo životnej súvislosti s rečou sprostredkovaného a spoločensky zdeľovaného vedenia... pre Grékov je samozrejmé, že *skúsenosť* nie je *vedenie*... oproti tomu je pre novoveké myslenie samozrejmé, že vedenie a veda sa musia najskôr osvedčiť na empirických skutočnostiach" ([10], 12).

Európa sa začína civilizačne dynamizovať a súčasne odkláňať od ostatného sveta najmä v dôsledku udalostí, ktoré sú spojené s inšpiráciami Galileiho, Bacona či Descarta. V reflexívnom modelovaní skutočnosti sa stále viac a viac presadzuje, aby tu napokon dominoval, vedecký typ jej opisu. "Určenosť európskej civilizácie vedou však neznamená len akési vyznamenanie, ale do moderného sveta súčasne vnáša hlboké napätie. Na jednej strane tu bola tradícia našej kultúry, ktorá nás utvárala, a toto utváranie vo svojej jazykovej pojmovej podobe... určuje naše sebaapochopenie. Na druhej strane moderné empirické vedy pretvorili náš, svet celé naše rozumenie svetu. Oboje stojí vedľa seba." ([10], 13) V Európe sa postupne konštituovala kultúrno-civilizačná situácia, ktorú označujeme ako dobu *vedeckej kultúry*. Veda sa stala fenoménom primárneho významu, spájali a spájajú sa s ňou mnohé *sociálne impulzy* (Ch. S. Peirce), ktoré ju obklopujú, je *žijúcou historickou entitou*, nie je už len či predovšetkým produktom *potešenia z kontemplácie*, ale najmä výsledkom úsilia *preniknúť k dôvodom vecí*.

Filozofia, ktorá je "odborom *čisto heuristickej vedy*" ([1], V.517), si preto vedu nie náhodou kladie do samého stredu svojho záujmu. Popredné miesto tu patrí jednému

z tvorcov *zlatého veku* americkej filozofie, **Charlesovi Sandersovi Peircovi** (1839-1914). Matematické videnie skutočnosti, hlboké zaujatie logikou a prírodnými vedami, návrat k niektorým stredovekým mysliteľom, dôsledné *premýšľanie* Kantovej *Kritiky čistého rozumu* (Peirce si uvedomoval, že Kant môže byť pevným, nie však jediným základom metodicky prísneho spôsobu filozofovania) predznamenal charakter Peircovho chápania vedy. "Od samého začiatku bol jeho prístup revolučný a konštruktívny. Neakceptoval žiadny z rozšírených intelektuálnych vplyvov..., dokázal však objaviť určitú hodnotu v každom z nich..." ([2], ix) V tvorivej syntéze mienil spojiť senzualizmus, britskú tradíciu, kantovstvo, logiku vedy a vytvoriť vlastný model "empirizmu, v ktorom fallibilizmus nahrádza skepticizmus a pragmatizmus nahrádza pozitivizmus..." ([6], ix) Práve on upozornil na to, že pomyselné metateoreticky vymedzené *právo* filozofie voči vede sa často zneužívalo, aj keď uznával, že vzťah oboch bol zväčša chápaný ako nutný a obojstranne užitočný. Vo svojom neobyčajne rozsiahlom projekte kriticky reagoval na udalosti, ktoré možno sumovať pomerne rozšíreným názorom, že v 19. storočí nebolo zriedkavé "nahradenie kategórie pravdy kategóriou racionálneho vedenia" ([11], 110), čo je prístup cudzí Peircovi i pragmatizmu.

V Peircových názoroch sú zrejmé najmä tradície európskeho empirizmu, ktoré však podstatnejšie prepracúva. Usiloval sa metateoreticky objasniť pozadie existencie vedy, jej možnosti a hraníc. Preto za hlavnú časť filozofie považoval teóriu poznania a epistemológiu s ich úsilím vymedziť hranice vedeckého poznania. Veda sama môže byť pre filozofiu nevyčerpatelným zdrojom skúsenosti špecifického druhu; nie vo svojej stratégii *narábania* s faktami, ale ako syntetická skúsenosť poukazujúca *poza* seba. Na túto syntetickú skúsenosť potom môže nadviazať metafyzika.

Peircova *vedecká metafyzika* je zrelým plodom autorovho presvedčenia, že v *ére vedy, rozumu a vedeckej civilizácie* filozofiu nemožno *robiť* bez veľmi úzkeho vzťahu nielen k tomu, čo hovorí veda, ale ani bez pochopenia toho, *ako a* na základe *čoho* veda hovorí to, čo hovorí. Jeho "hlavným príspevkom je azda jeho otvorený systém... dôsledne systematicky sledoval vedeckú metódu... Nebol iba kritikom, bol *pozitívnym kritikom*, v *schéme univerza chcel získať miesto pre všeobecne odmietnutú ideu* - ideu metafyzického realizmu aplikovaného na filozofické a empirické vedy" ([4], 487).

Fallibilita alebo Peircov princíp konštruktívneho skepticizmu. Doktrínu fallibilizmu ako *vzácnu amforu* Peirce vytiahol z hĺbín stredovekého myslenia. Videl v nej *univerzálnu a atributívnu* črtu poznania ako osobitej aktivity, ktorá v ľudskom živote zohráva dominantnú úlohu. "Vždy sa mi zdalo, že z pokorného fallibilizmu, spojeného s hlbokou vierou v reálnosť vedenia a s úprimným želaním pochopiť veci, vyrastá celá moja filozofia." ([2], 14) Peirce sa nestal *presvedčeným* fallibilistom náhodou, tento jeho postoj "má svoje teoretické korene v jeho koncepcii štruktúry poznania, jeho konkrétne korene v jeho skúsenosti ako výkonného vedca" ([8], 109), akým Peirce nesporné po celý život bol. Postoj infallibility je pre vedca "dost' *komický*" (ako *religiózny infallibilizmus* je celkom dobre prijateľný napríklad pre náboženských vizionárov), "vedecký katechizmus" ho však odmieta. Podľa úplného významu slov *Humanum est errare*, ktorý je presnou skratkou vyjadrujúcou fallibilitu, teda omylnosť človeka, "žiadny

človek so sebaúctou nikdy nič nekonštatuje bez toho, aby si stále nepripomínal, že je to *pravdepodobne omyl*" ([1], vol. I, par. 9).

Fallibilizmus je *epistemická* doktrína. Je vyjadrením presvedčenia, že absolútna určitosť, presnosť, istota a nepochybnosť nie sú a nemôžu byť charakteristikou ľudského poznania, aj keď - historicky vzaté - ľudské poznanie k nim *limitne*, t.j. v podobe nekonečných aproximácií, smeruje.

V tejto perspektíve má poznanie principiálne *hypotetický charakter*; naše teoretické viery sú *očakávania*, ktoré sa môžu, ale nemusia potvrdiť. Fallibilista sa nielenže nebráni zavrhnúť svoje hypotézy a teórie, on priamo vyhľadáva možné (empirické alebo logické) argumenty proti nim. Každá viera, ktorá má v uvažovaní vedca hypotetický charakter, je predmetom možnej revízie; vedec musí byť vždy pripravený *odhodiť* celý náklad svojich vier, ak je skúsenosť *proti nim*.

Ak sa usilujeme o pravdu, musíme sa najprv pokúsiť predstaviť si, čo *pravda* je. Pravdu nemožno - nazdával sa Peirce - chápať *substanciálne*; lepšie je *usilovať sa* pravdu hľadať, ako ju *vlastniť*. V tomto zmysle je *pravda* nielen epistemickou, ale aj *morálnou* kategóriou - "morálnosť považujem za veľmi potrebnú... morálnosť je v podstate konzervatívna" ([2], 44). Vedec (filozof, teológ, umelec) by nemal byť *pokrytcom*, všetci by mali byť úprimní najmä k sebe samým, aspoň pred sebou samými by nemali *potláčať* pochybnosť. Súčasťou ich morality je potom nevyhnutne *pokora a fallibilita* - ako sústavne uskutočňované *sebatestovanie* vlastných výrokov, teórií, hypotéz a predstáv. Veľká pokora, o ktorej B. Russell hovoril, že "na každého skôr či neskôr príde" ([3], 233).

Testovanie sa uskutočňuje *logickým* (myšlienkovým) experimentom a mechanizmami skúsenostnej verifikácie. Súčasťou fallibilistickej doktríny je aj úprimne a sústavne uplatňované krédo *Nebráň cestám poznania* ([2], 54): záujem ľudského poznania musí stáť vždy nepomerne vyššie ako individuálny záujem vedca alebo filozofa (byť *slávnym, originálnym, prvým* a podobne). V tomto zmysle je potrebné eliminovať štyri nasledovné (historicky sformované) *prekážky* ľudského poznania. Sú to: *absolútne tvrdenia* - "to, že si vo vede nemôžeme byť v ničom istí, je antická pravda, učili o tom už v Akadémii; veda bola vždy zaplavená príliš trúfalými tvrdeniami predovšetkým tretioradých a štvrtoradých ľudí" ([2], 55). Druhú skupinu tvoria *prekážky*, ktoré práve filozofi často kladú do cesty skúmaniu, a spočívajú v tvrdení, že "toto, tamto či ono nemôže byť nikdy spoznané" ([2], 55). Tvrdiť - aj keď na mnohé otázky dnes odpoveď nepoznáme -, že to nebudeme poznať ani zajtra, je podľa Peirca *trochu riskantné*. Tretí filozofický *úskok*, znemožňujúci pokrok poznania, spočíva v tvrdení, že "tento, tamten či onen element vedy je základný, konečný, celkom nezávislý a úplne nevysvetliteľný - ani nie tak v dôsledku nejakého defektu nášho poznania, skôr preto, že nejestvuje nič, čo by v súvislosti s ním stálo za to poznávať. Jediný typ zdôvodnenia, prostredníctvom ktorého je takýto záver možný, je *retrodukcia*; retroduktívna inferencia však nie je dnes ničím zdôvodnená - okrem skutočnosti, že poskytuje vysvetlenie faktov. To však vôbec nie je explanácia *nevysvetliteľného faktu*, je to záver, ktorý nemožno ničím zdôvodniť ani ospravedlniť" ([2], 56). Poslednou - "filozofickou prekážkou pokroku poznania je názor, že pre tento či tamten zákon alebo pravdu bola objavená konečná a dokonalá formulácia, že zvyčajný beh prírody nemožno nikdy narušiť. *Kamene nepadajú z neba* -

hovoril Laplace, aj keď na obývanú zem padali od nepamäti. Nejestvuje však žiadny druh inferencie, ktorá by dodala sebamenšiu pravdepodobnosť akémukoľvek takémuto absolútnemu popretiu neobvyklých javov." ([2], 56)

Jestvuje množstvo rôznych okolností, ktoré znemožňujú dosiahnuť v poznaní viac ako len *aproximácie pravdy*, čo však poznanie samé neinvalidizuje, je to jeho atributívna vlastnosť. "... ak presnosť, určitosť a univerzalitu nemožno dosiahnuť usudzovaním, potom naisto nejestvuje iný prostriedok, pomocou ktorého by sme ich mohli dosiahnuť." ([2], 56) Uvedomiť si to znamená len poznať hranice vlastných možností. To sa nevzťahuje na tzv. *apriórne poznanie* - na axiómy geometrie, princípy logiky, maximy kauzality a podobne. Tie sú produktom *intuície rozumu*. Priama skúsenosť je dôležitou hranicou poznania, "nie je však ani určitá, ani neurčitá, nepotvrdzuje nič - ona jednoducho je... nie je *exaktná*, pretože neodstraňuje vágnosť. Nie je však *neexaktná*; neobsahuje žiadnu nepresnosť. Z uvedeného vyplýva, že nijako nie sme schopní dosiahnuť ani úplnú istotu, ani úplnú presnosť. Nikdy si nebudeme môcť byť v ničom absolútne istí a nikdy nebudeme schopní sa ani s najmenšou pravdepodobnosťou presvedčiť o exaktnej hodnote akéhokoľvek kritéria alebo univerzálnej miery." ([2], 57-58)

Poznanie má tak principiálne *tenatívny* charakter, vždy je len dočasné, neustále preverujeme jeho výsledky. Je definované skôr *funkcionálne* - plní funkciu *sprievodcu* životom, slúži mu, umožňuje našu orientáciu, je nástrojom, pomocou ktorého sa pohybujeme vo svete, organizuje mnohohrvstovú, inak neprehľadnú skúsenosť. Vyznačuje sa určitou mierou *vierohodnosti*, jeho prostredníctvom však nedosahujeme *istotu* tvrdení - práve preto *fallibilita* musí byť pochopená ako *antidogmatický* nástroj, ktorý používame ako bariéru proti *očareniu* rozumom - faktami, nedokonalým usudzovaním a podobne.

Fallibilizmus smeruje proti ilúzii, že v poznaní faktov môžeme dosiahnuť absolútnu hodnovernosť či istotu, absolútnu presnosť a absolútnu univerzálnosť; predovšetkým preto, že neodstrániteľnou prekážkou je naša neschopnosť vyhnúť sa chybám a omylom na úrovni zmyslového experimentovania, skúsenosť (daná históriou vedy), že všetky formulácie vedeckých zákonov sa nakoniec vždy ukážu ako nepresné a ani ich znenie *presne* nezodpovedá našim pozorovaniam, ako aj mnohými (Hume pred Peircom a Popper po Peircovi) preukázaná skúsenosť, že neúplná indukcia nemôže byť zárukou spoľahlivých, ale len *pravdepodobných* záverov, že individuálne propozície (čo ako veľký je ich počet) nezaručujú platnosť univerzálnych výpovedí. Princíp fallibilizmu je univerzálny - vzťahuje sa na akúkoľvek činnosť človeka, predovšetkým na všetky formy poznávania; tvorí pozadie poznávacích, hodnotových, estetických, ale hoci aj politických či ideologických doktrín, presnejšie - v nedogmatickom chápaní by ho mal alebo mohol tvoriť.

Smerovanie k epistemickému skepticizmu nemalo u Peirca podobu *egocentrickej trápnosti skepticizmu* (o ktorom hovorí Th. Nagel, ktorý však napríklad B. Russell za *trápnosť* nepovažuje), v duchu ktorého nejestvuje nič okrem našej mysle a súčasne nejestvuje spôsob, ako sa z jej *obmedzenia* vymaniť, ako pomôcť nájsť *muchu východ z fláše* (Wittgenstein), ako sa oslobodiť z *klietky vlastného vedomia*. Pre Kanta boli smerodajné *usporiadajúce* formy rozumu, ktoré určovali, *ako* vidíme svet okolo seba, jeho *tvár a tvar*. Pre (raného) Wittgensteina je svet len tým, čo sa *vojde* do hraníc nášho

(môjho) jazyka. Mierou narastania významu subjektu sa prehľbuje charakter a závislosť podôb skutočnosti od nás, pretože - už aj podľa Protagora - *človek je mierou všetkých vecí*. Peirce si toto všetko uvedomoval, ale nepodľahol ľahkosti, povrchnosti a - podľa neho - príťažlivosti *filozofického pseudointelektuálstva*. Ontologicky stál na pozíciách realizmu, epistemicke bol *kritickým*, t.j. *obmedzeným* racionalistom schopným *rozmovými*, t.j. *logickými* postupmi spracovať záľahu empirických informácií, ktoré nepovažoval za *prelud*, *fikciu*, *víziu* či *Majin závoj*. Peircovo (a vôbec pragmatistické) uznanie významu subjektu malo iné motívy a podoby.

Ľudská (v podstate *archetypálna*) dispozícia v symbolických formách prehľbovať predstavu o univerze sa podľa Peirca uskutočňuje tromi rôznymi spôsobmi: *umeleckým*, *praktickým* a *vedeckým*. Pre umelca je svet *obrazom*, pre aktívneho *praktického* človeka je svet *príležitosťou*, pre vedca i filozofa je svet *usporiadaným* celkom, *kozmom*, ktorý chce *pochopiť* pomocou nadindividuálnych (vedec nikdy nie je *sám*, rovnako by sám seba mal chápať aj filozof) konštruktov, ktoré sa opierajú o empirické *danosti* a logické postupy. Vedec i filozof môžu *konštruovať* symbolické univerzum len vďaka tomu, že *kozmičský* rozum i rozum *ľudský* majú rovnaký pôvod. Filozof sa musí usilovať, aby sa podobal vedcovi, pretože - nateraz - "jediní prírodovedci dosiahli nejaký úspech vo vedeckom výskume" ([2], 42).

Veda sa príliš nezapodieva *absolútnosťou* vlastných výrokov, nechápe ich ako *večné* a *nezmeniteľné* Pravdy. Stačí jej, ak to, čo tvrdí, zodpovedá všeobecným (vždy však dobovo uznávaným, aktuálnym) kritériám pravdivosti a správnosti, ak sa jej produkty (výroky, teórie...) opierajú o postupy argumentatívnej komunikácie, ak sú výsledkom intersubjektívne akceptovaných kritérií, resp. - stručne povedané - ak sa opierajú o prísne pravidlá racionálnej, t.j. kritickej diskusie (čo neskôr tak zdôrazňoval napríklad K. R. Popper). Akceptovanie doktríny fallibilizmu je spôsob, ako tieto požiadavky uplatniť - nielen vo vede (s čím vedci napospol súhlasia), ale aj - a to zdôrazňuje Peirce svojím pokusom o inštaláciu vlastného modelu *vedeckej metafyziky* - vo filozofii.

Celoživotná iniciatíva Ch. S. Peirca smerovala ku konštituovaniu pragmatizmu ako univerzálneho *modelu experimentalizmu*, a to z dôsledne antikarteziánskych východísk. Peirce kritizoval Descarta najmä za to, že precenil *pochybnosť*: nie síce jej inštaláciou do vejára najdôležitejších metodických postupov, ktoré mali za cieľ utvoriť pevné východisko akéhokoľvek vedenia, ale jej zvýlučnením, absolutizáciou.

Vedomé a argumentované odmietnutie *karteziánskej stratégie* vo filozofii, ktorá bola pre veľkú časť najmä európskej kontinentálnej tradície posvätná, priviedlo Peirca k hľadaniu nových východísk. Našiel ich mimo tradičného ontologického substancializmu (ktorý vyhovoval napríklad Platónovi, Leibnizovi či Hegelovi a mnohým iným). Hľadal ich aj mimo ostatných hlavných prúdov európskeho filozofovania. Bol presvedčený, že Descartes a jeho stúpenci sa *príliš vzdialili* od bežnej výskumnej praxe, ktorá je síce *odvážnym* a *riskantným*, predsa však len principiálne *kooperačným* úsilím. Descartov dôraz na *osamelého* kontemplujúceho bádateľa, zaoberajúceho sa len vlastnou myslou, odmietol. Descartovo východisko - *pochybujúca myseľ* - je podľa Peirca len zdanlivo počiatkom skúmania.

Peircova doktrína *konštruktívneho skepticizmu* je preto *antikarteziánska*, je namierená proti Descartovmu - podľa Peirca až príliš - ambicióznemu, t.j. *neobmedzenému*

projektu racionality, resp. proti jeho koncepcii skepticizmu, proti jeho metóde univerzálnej pochybnosti: "Nemôžeme začínať úplným pochybovaním. Ak začíname študovať filozofiu, musíme začínať od všetkých predsudkov, ktoré máme. Tieto predsudky nemôžeme rozptýliť nejakou maximou, pretože ide o veci, o ktorých nám ani nenapadne pochybovať. Preto je tento východiskový skepticizmus iba jednoduchým sebaklamom, a nie skutočným pochybovaním... Je pravda, že v priebehu svojich skúmaní človek môže nájsť dôvod, aby zapochyboval o tom, v čo veril. V tom prípade však pochybuje preto, že má na to pozitívne dôvody, vôbec nie v dôsledku karteziánskej maximy. Nebudeme sa preto tváriť, že vo filozofii pochybujeme o tom, o čom nepochybujeme v hĺbke duše." ([2], 228-229)

Naozajstným počiatkom skúmania je preto v optike Peircovho chápania nekonečný, odolávajúci a vzdorujúci, v istom zmysle však prístupný a usporiadateľný tok skúsenosti, ktorá nás spája s vonkajším svetom, o existencii ktorého pochybovať Peirca nikdy ani len nenapadlo. Descartove skeptické argumenty podľa Peirca iniciujú filozofickú pochybnosť aj tam, kde v skutočnosti nejestvuje. Naša myseľ je sústavne *napádaná* množstvom vonkajších skúsenostných informácií, ktoré - a to je jej hlavná funkcia a úloha - *organizuje*, vždy však len v dočasne (logicky, konvenčne, skúsenostne, jazykovo...) prijatých podobách. *Fallibilita* - omylnosť je pre tento proces podstatnou, teda *vždy* prítomnou charakteristikou.

Pochybnosť v poznaní - a preto aj vo filozofii a vede - je podľa Peirca nanajvýš dôležitá. Je *motivujúcim* faktorom, súčasne však aj *korekčným* imperatívom. Spravidla má podobu *spochybnenej viery*, nakoľko nijaké poznanie nie je *bezpredpokladové*, nezačína *ex nihilo*. Poznanie však nie je ani *reprezentáciou* skutočnosti. Peirce - a tu sa prezentuje ako ortodoxný pragmatista - ho chápal *funkcionálne*, ako umožňujúce nám *efektívnejšie* konať. Bol ostro kritický voči tzv. *odtlačkovej* teórii poznania, ktorá dominovala od čias Descarta, svoju kritiku smeroval najmä proti idei bezprostredného, intuitívneho sebapoznania. Začíname svojimi netestovanými, neurčitými a len zriedkakedy *argumentatívne* fundovanými vierami. Zdrojom našich pochybností je skúsenosť, nesúlad našich vier s tým, čo hovoria dodatočne zistené fakty. Synonymom *fallibility* filozofa a vedca je ich *nespokojnosť* s dosiahnutým stavom poznania. Nie je to však *psychologická diagnóza* - je to *postoj* prameniáci vo vedomí, že sa nielen môžeme myliť, ale naozaj sa aj mylíme, že konečné poznanie je iba pozitívna *ilúzia*, ktorá nás motivuje nikdy neprestávať v úsilí ponárať sa hlbšie a hlbšie a približovať sa tak k poznávanej skutočnosti.

Fallibilizmus je tak najmä *metodologický*, *epistemický* alebo - ako hovorí Peirce - *metodeutický* postoj, je to *stav duše* každého ozajstného bádateľa - vedca či filozofa. Je synonymom vedeckého radikalizmu a radikalizmu celého myslenia, je integrálnou súčasťou vedeckej metódy, jej predpokladom, na ňom je založené slobodné bádanie. Je odmietavý k autoritám, večným pravdám a nemenným záverom. Je súčasťou *logiky* alebo *procesu* objavu: "Prvým krokom k objavu je priznanie, že zatiaľ nedisponujeme uspokojivým poznaním. Nijaká choroba nemôže tak zabrzdiť intelektuálny rast ako chorobné sebavedomie. Deväťdesiat deväť zo sta rozumných hláv sa stáva sterilnými v dôsledku tejto choroby." ([2], 13)

Len *radikálny fallibilizmus* môže byť - podľa Peircovho hlbokého presvedčenia - predpokladom *konečnej*, t.j. nikdy aktuálne nedosiahnuteľnej, no predsa len stále *bližšej, infallibility*. Len veľká pochybnosť môže viesť k nepochybnému, len vedomie, že robíme chyby, môže viesť k ich minimalizácii, len uznaním *epistemickej slabosti* sa môžeme priblížiť k hlbšiemu poznaniu, ktoré je našim osudom. Fallibilizmus je účinným nástrojom pre tých, ktorí sa naozaj chcú niečo dozvedieť. Predstavuje *memento*, že - historicky vzaté, pokiaľ ide o naše vedenie - *všetko môže byť raz inak*. "Iba človek je schopný v diskusii korigovať svoje vlastné chyby na základe skúsenosti. Iba skúsenosť sama však nestačí. Je potrebná diskusia, aby ukázala, ako máme skúsenosť interpretovať. Nesprávne názory a praktiky postupne ustupujú faktom a argumentom, ktoré - ak majú nejakú zapôsobiť na ľudskú myseľ - musia pred ňu predstúpiť." ([5], 24) Konflikt doktrín nie je katastrofa - je plodom kritického myslenia. Filozofia ani veda nijaké hranice nemajú - sú otvorené novým ideám, novým interpretáciám. *Vedecká* filozofia či metafyzika môže byť len produktom fallibilistickej epistemickej stratégie. "*Dost bolo dogmatizmu!*" - mal by si ako krédo uvedomiť každý, kto vstupuje na pôdu vedy. Dogmatizmus v zmysle absencie kriticismu je - v optike Peircovho chápania tvorby *ko-rektných výpovedí* - príčinou *veľkosti i sklamaní* filozofie.

Je zrejmé, že tento postoj nemohli akceptovať tí, pre ktorých bolo fetišom *intuitívne poznávanie*, seba-evidencia, *apriorné* princípy, resp. *neomylnosť* zmyslovej skúsenosti. "V dôsledku čudáctva nepochopiteľných meandrov filozofickej histórie boli takéto názory v ich rozmanitých podobách považované za vedecké." ([2], x)

Abdukcia ako vedecky kreatívne usudzovanie. V článku *Upevňovanie viery* (1877) sa Peirce pokúsil načrtnúť vzťahy medzi niektorými najdôležitejšími pojmami, pomocou ktorých možno objasniť pojem vedeckého skúmania (*inquiry*) - vierou, pochybnosťou, myslením, poznaním a skúsenosťou, pričom podmienkou vnútorného efektívneho spojenia týchto aktivít je jeho predstava o usudzovaní, o inferencii. V tomto zmysle hovorí o *vyspelom usudzovaní* ako o niečom, čo spomedzi našich schopností "je až kdesi na konci" ([5], 58), čo "nie je prirodzený dar, ale skôr náročné a zložité umenie" ([5], 58). Súvisí s tým, čo napríklad K. R. Popper nazýva *rast vedy*, čo N. Chomsky chápe ako *nárast poznatkov*.

Podľa Peirca "pre vysvetlenie nárastu poznatkov musíme predpokladať, že [ľudská myseľ] sa prirodzene adaptovala na produkovanie správnych teórií istého druhu], že nejaký princíp [abdukcie], ktorý [ukladá ohraničenie pre prípustné hypotézy], sa vytvoril v priebehu evolúcie" ([9], 39). Jeho zárodky sú tak súčasťou fylogeneticky sformovaných atavizmov, bez ktorých by človek nedokázal *stvorit'* sám seba. Bez neho nie je možná nielen veda, ale ani akékoľvek poznanie. Znamená to, že *k pravdivým* poznatkom sa nedostávame ani ľahko, ani v jednorázových aktoch *osvietenia*, aj keď to tak niekedy vyzerá; a ani nie *nastálo*, aj keď by sme si to želali.

Podľa Peirca je "vedecké myslenie logicky a kauzálne ukotvené v množstve predvedeckých vier, nadobudnutých a udržiavaných niektorou z alternatívnych metód" ([13], 89) - sú to metóda autority, metóda *a priori* a vedecká metóda, resp. metóda *upnutosti* (podrobne pozri [5], 58-74).

Ak hovoríme o *usudzovaní*, hovoríme o spôsobe, ako sa utvárajú naše názory na skutočnosť, či a do akej miery sme schopní hovoriť o ich pravdivostnej validite. Inferencia (alebo usudzovanie, resp. *vyspelé* usudzovanie) je atribúciou postupu toho, kto *myslí*, teda filozofa i vedca, ale aj *bežného* človeka, predstavuje celú sústavu vedomých i nevedomých aktov zdôvodňovania, spomedzi ktorých logická kritika patrí k najdôležitejším. Peirce však pripomína, že "veda, slobodný duch skúmania, vôľa učiť sa majú svoje korene v našich praktických vierach a v ich upevňovaní sú ich pôvodné motívy" ([13], 89).

Podľa *stredovekých profesorov* sa "všetko poznanie opiera alebo o autoritu, alebo o rozum; čokoľvek dedukované rozumom však nakoniec závisí od premis odvodených z autority" ([5], 58). Roger Bacon túto *profesorskú* koncepciu odmietol, bol presvedčený, že "skúsenosť sama učí všetkému" ([5], 58), no pridal k nej aj *vnútornú ilumináciu*, ktorá ju čiastočne v pôvodnom určení diskvalifikuje. F. Bacon od tej istej skúsenosti požadoval, aby bola "otvorená verifikácii a reexaminácii...", o vede však písal ako Lord Kancelár ([5], 58), t.j. *nekriticky*, v zjednodušenej perspektíve ilúzie, podľa ktorej "o pár rokov bude prírodná veda ukončená" ([5], 58). Metódy Kopernika, Tycha de Brahe, Keplera, Galilea a iných sa už "viac podobali na metódy ich moderných bratov" ([5], 58). Pre všetky metódy je však charakteristický *riadiaci princíp inferencie*, svojho druhu *inšpirovaná* a neustále prehodnocovaná viera, t.j. určitý "návyk v myslí, ktorý inferenciu riadi" ([5], 60), bez ktorého by sme sa podobali človeku, ktorý je ako "loď na otvorenom mori, ktorá nemá na palube nikoho, kto by sa vyznal v pravidlách navigácie" ([5], 60). A ľudské poznanie je rovnako či podobne rozsiahle, búrlivé, zradné ako otvorené more - jeho *navigátorom* je mysliaci človek, ktorý však nemá k dispozícii dokonalý navigačný systém. Ak sa budeme pridržať princípov, ktoré spoluvytvárajú metódu vedy, dokážeme na *búrliavom mori* poznania nezablúdiť.

"Čo však tvorí... osobitý status vedeckej metódy?" Peircova odpoveď je na prvý pohľad prekvapujúco jednoduchá: zhoda so zákonmi inferencie. Ale za zdanlivo naivnou jednoduchosťou tejto odpovede je Peircova revolučná inovácia. Na rozdiel od tradičnej aristotelскеj logiky pod *zákonmi inferencie* nemyslí jednoducho tie štandardy, ktorými môže byť posudzovaný *demonštratívny* charakter určitých argumentov; ani k tejto koncepcii nepridáva, tak ako mnohí logici 19. storočia, úvahy o štandardoch, podľa ktorých sa môžu posudzovať indukzívne argumenty. Medzi tieto zákony Peirce umiestňuje jeden, ktorý sa vzťahuje na *prípustnosť hypotéz*, pričom dôsledky rozšírenia tradičného pojmu inferencie, ako sa nazdával sám Peirce, ale aj mnohí iní, sú značné. Aj keď však prijmeme túto inováciu, tvrdenie, že vedecká metóda sa odlišuje od iných ako vedeckých postupov myslenia jednoducho svojou zhodou s logickými zákonmi, sa zdá byť na prvý pohľad čudná. Logické princípy sú, zhruba povedané, princípmi hodnotenia (appraisal) a kritiky, princípmi rozhodovania o tom, či určité argumenty *skutočne* zaručujú závery, ktoré sme chceli zaručiť. Zdá sa, že logika ako taká zohráva podstatne kritickú, nekreatívnu rolu. Ako však potom možno prísnu a dôslednú zhodu s logickými princípmi... považovať za pozitívnu cnosť, silu objavu, ktoré pôvodne pripisujeme metóde vedy?" ([13], 89-90)

Práve v tomto zmysle a v týchto súvislostiach Peirce hovorí o *abdukcii*, ktorá je *rozširujúcim* inferenčným postupom, postupom, zbaveným kognitívnej sterility vo

vzťahu k *nárastu* poznatkov, ktorú Peirce, bez toho, aby ich zavrhol, pripisuje štandardizovaným induktívnym a deduktívnym formám inferencie.

Myslieť znamená nielen *zabúdať* na rozdiely (J. L. Borges), teda zovšeobecňovať, abstrahovať, ale aj naopak, smerovať k jednotlivému, konkrétnemu, dokázať jedinečné zaradiť do vyšších celkov a súvislostí. Aby sme to dokázali, musíme ovládať *umenie* usudzovať, byť kreatívni, a to aj alebo najmä vtedy, keď správny výsledok spravidla nie je dostatočne zaručený. Platón sa po Sokratovi domnieval, že všetko vedenie je len rozpomínanie, v modernej epistéme patrí *anamnésis* oveľa skromnejšie miesto, nemá však funkciu zdroja ľudského poznania. Peirce bol presvedčený, že každé zdôvodnenie pochádza súbežne zo skúsenosti i z rozumu. Abdukcia je potom schopnosť *primerane* uplatniť obidva póly v podstate toho istého inferenčného procesu - rozum *dáva pozor*, aby sme v záveroch nevybočili z obsahu premís, skúsenosť *napája* usudzovanie obsahom, spája nás s tým, o čom sa v sylogizmoch hovorí. Rozum ako *strážca* správnej inferencie a skúsenosť ako *dodávateľ* obsahu, ako záruka neanalytickosti, však ešte nevysvetľujú abduktívnu kreativitu, nestačia na vysvetlenie *novosti* záverov niektorých úsudkov.

Podľa Peirca "existujú tri typy zdôvodňovania, dedukcia, indukcia a abdukcia" ([1], zv. V, par. 161). O prvých dvoch sa v metodologickej a logickej spisbe hovorí často, o abdukcii zriedka alebo sa o nej takmer vôbec nehovorí. Ani dva a pol storočia po Humovom spochybnení indukcie sa tento druh inferencie nedostal zo sféry ostrej kritiky. Jednoduchá forma induktívnych úsudkov nerobí ich závery pravdivejšími, aj keď sa v nich uplatňuje intuícia, ktorú Santayana nazval *živočišnou vierou* a Peirce jednoducho *vierou*. Popperova *novšia* kritika indukcie v *Logike vedeckého objavu* je vedená v podstate z Humových pozícií. Pravdu má asi B. Russell, keď *slabé miesto* induktívnej inferencie vidí v tom, že "toho, čo je naozaj získané skúsenosťou, je oveľa menej, než by sme prirodzene predpokladali" ([12], 120). Indukcia sa vždy chápala ako druh inferencie, pri ktorom na základe určitého (vždy konečného) počtu prípadov uskutočňujeme generalizácie.

Určitý problém spojený s *dnešnou* snahou určiť význam Peircových úvah o abdukcii spočíva v tom, že "v čase, keď písal Peirce, bola veľmi rozšírená viera, že práve indukcia je základným procesom vedy; Peirce to odmietol, argumentujúc, že indukcia slúži skôr na testovanie teórií ako na ich iniciovanie" ([4], 17).

Deduktívna inferencia je formálne *elegantnejšia*, vo svojej štruktúre utvára presnejšie a prísnejšie vzťahy, no na to, aby sa stala *neanalytickou*, musí vstúpiť do zvrátených vôd skúsenosti. Azda práve preto sa Peircova pozornosť vo vzťahu ku skúmaniu logických foriem inferencie preniesla aj na abdukcii. Práve ňou vysvetľoval fenomén *vedeckej kreativity*, bez ktorej by veda nedosahovala výsledky, ktoré sú nemalé. V tejto súvislosti sa Peirce nazdával, že "človek by musel byť úplným bláznom, ak by odmietal názor, že veda urobila mnohé pravdivé objavy" ([1], zv. V, par. 172). Nepochybuje o nich, ale do veľkej miery ich prisudzuje invencii, ktorá je spojená s abduktívnou kreativitou.

"V dedukcii alebo v nutnom zdôvodňovaní vychádzame z hypotetického stavu vecí, ktorý definujeme z určitých abstraktných hľadísk. Medzi momentami charakteristík, ktorým v tomto druhu argumentácie nevenujeme nijakú pozornosť, je aj otázka, či

naše hypotézy alebo premisy viac či menej zodpovedajú alebo nezodpovedajú stavu vecí vonkajšieho sveta... Naše uvažovanie je platné vtedy a len vtedy, ak reálne jestvuje zhoda medzi stavom vecí predpokladanom v premisách a stavom vecí uvažovanom v závere. Či to tak skutočne je alebo nie je, to je otázka reality a nemá nič spoločné s naším spôsobom uvažovania." ([1], zv. V, par. 161) Deduktívne postupy ostanú len *rozcvičkami* rozumu, ak ich nedokážeme presunúť do sféry skúsenosti, ak nimi nedokážeme vstúpiť do sveta oveľa zložitejšieho, ako je svet deduktívnych výkonov. Preto sa Peirce vracia k Aristotelovi, k jeho *Prvým analytikám* a k jeho *apagóge*. Inferenciu, ktorá dokáže iniciovať objav nových teórií, a to prinajmenšom ako základ ďalších postupov overovania, nazval Peirce *abdukciou* alebo *hypotetickou inferenciou*.

"Naše prvé premisy, perceptuálne sudy, musíme chápať ako extrémne prípady abduktívnych inferencií; vyznačujú sa tým, že sú celkom mimo kritiky. Abduktívny nápad k nám prichádza ako blesk. Je to akt *pochopenia*, aj keď možno neobyčajne mylného pochopenia. Je pravda, že odlišné elementy hypotéz obsahovala naša myseľ už predtým; je to tá idea, ktorá v akýchsi zábleskoch spája to, čo sme nikdy predtým v našej úvahe nedávali dohromady... Tento proces formovania perceptuálneho súdu, nakoľko je podvedomý, a teda nepodlieha logickému kriticismu, nemusí byť oddeleným aktom inferencie, ale predstavuje tento akt ako kontinuálny proces." ([1], zv. V, par. 181/3) Je to poznanie, ktoré pôvodne nesúvisí ani so slovami, ani s rozumovým chápaním, je skôr výsledkom podvedomého skúsenostného tkaniva a nadobúda neurčitú podobu presvedčenia, že veci sa majú *tak-a-tak*.

Navonok, ak budeme uvažovať o nespočetnom množstve aktuálne platných poznatkov, vyzerá všetko celkom jednoducho, "avšak všetky dnes platné vedecké teórie vďačia za svoj pôvod abdukcii... pomyslite, koľko miliárd a miliárd hypotéz je potrebné formulovať, aby jedna z nich bola pravdivá" ([1], zv. V, par. 172). Zmyslom ľudského poznania nie je *deskripcia* vecného sveta, ale spájanie *vonkajšieho*, t.j. predmetného, vecného, neosobného, s *vnútorným*, antropickým, ľudským, osobnostným, subjektívnym. V abdukcii sa *vonkajšie* a *vnútorné* spájajú, prestupujú sa a v nespočetných aproximáciách utvárajú zložito prepletenú mozaiku nášho poznania. Principiálne hypotetický charakter abduktívnych postupov nás núti sústavne overovať ich platnosť, ktorá - ak sa majú vzťahovať na skutočnosť - musí byť podľa Peirca empiricky nasýtená. Nie sme odsúdení na večnú nevedomosť preto, že *abduktívne* dokážeme byť kritickí k vlastným ideám, k vlastným postupom a hľadiet okolo seba s vždy prítomným *údivom*, že *veci* predsa len môžu byť aj *iné*, že ich podoby situačne závisia od mnohých okolností, vrátane nás samých.

Vo fallibilistickej perspektíve je naše poznanie iba jedným z *možných* výkladov skutočnosti. Akákoľvek sústava poznatkov vybudovaná podľa zásad logického usudzovania a opierajúca sa o špecifickú (nepriamu) interpretáciu skúsenosti, môže slúžiť ako lúč inšpirácie osvetľujúci temné miesta skutočnosti. Abdukcia tu zohráva dôležitú úlohu - predstavuje *tykadlá*, pomocou ktorých kognitívne *ohmatávame* terén predstavujúci poznávanú skutočnosť: musíme sa jej však nespočetne krát dotknúť, ak chceme zistiť, aká naozaj je, aj keď to *naozaj* nikdy nie je konečné. Peircova filozofia vedy je v uvedenom zmysle *hodogetická*. On sám ju chápal ako *návod* - ako náčrt cesty, ktorou možno dosahovať (ne)isté ciele ľudského poznania. Abdukcia je "druh inferencie, ktorý

nie je závislý výhradne od apriórnych princípov (tak ako dedukcia) a nezávisí výlučne ani od experimentálnych pozorovaní (tak ako indukcia)" ([9], 38). V Peircovom chápaní tvorí abdukcia funkčný, no veľmi dôležitý, v určitom zmysle najdôležitejší doplnok oboch logicky štandardizovaných postupov usudzovania, inferencie, podstatne sa však od nich odlišuje *kreativnosťou*, schopnosťou produkovať nové hypotetické idey, ktoré vstupujú do sita verifikačných postupov. "Pokiaľ ide o validitu abduktívnej inferencie, nie je toho veľa, čo by sa dalo povedať, aj keď to málo je primerané problému, o ktorý nám ide. Abdukcia je proces formovania explanačnej hypotézy. Je to jediná logická operácia, ktorá vôbec produkuje novú ideu, keďže indukcia iba určuje hodnotu jasných hypotéz a dedukcia z nich len vyvodzuje nutné dôsledky. Dedukcia dokazuje, že niečo musí byť; indukcia ukazuje, že niečo aktuálne je operatívne; abdukcia len naznačuje, že niečo môže byť... nemá nijaký význam okrem toho, že ponúka návrhy" - takto a podobne sa vyjadruje Peirce vo svojich *Collected Papers* ([1], pozri prísl. paragrafy vo všetkých piatich zväzkoch).

Peircovo použitie abdukcie "nebolo celkom originálne... bol však prvý, kto ju použil vo vedeckej oblasti, a jeho osobitý výklad tohto pojmu tak trochu originálny bol... Peirce preložil *apagógé* ako *abdukciiu*. Tu je historický zdroj jeho pojmu abdukcia" ([7], 14). Pre Peirca bola abdukcia predovšetkým nástrojom vedeckej kreativity, avšak evolúcia jeho predstáv o nej má svoje korene v Aristotelovom výklade spôsobu argumentácie, ktorým sa "naisto viac približujeme vedeniu" ([6], II, 25); táto argumentácia je obsiahnutá v druhej knihe *Prvých analytík*, konkrétne vo výklade pojmu *apagógé*. "Prevedenie (*apagógé*), v latinskom preklade *reductio* alebo *abductio*, je sylogistický postup, pri ktorom sa odvodzuje iba približne pravdivý, pravdepodobný záver... *Prevedenie* sa od bežného sylogizmu odlišuje len metodologicky. Obsahuje totiž premisu, ktorá je neistá." ([6], 216) A práve o *neistý* druh inferencie Peircovi ide. *Neistota* tu nie je chápaná ako negatívum, pretože vo vede si nikdy nemôžeme byť istí trvalosťou svojich záverov.

Keď sa Peirce rozhodol využiť inšpirácie Aristotelových *Prvých analytík* a samého pojmu *apogógé*, nemienil celkom *prevziať* Aristotelovu interpretáciu. Podľa tradičného chápania je abdukcia *bežným* sylogizmom, obsahuje však v sebe určitú mieru neistoty, čo je situácia, ktorá je častá nielen vo vedeckom myslení, ale v myslení vôbec. Abdukciovou chcel Peirce reagovať na stav, keď máme preskúmať nielen množstvo faktov a podriaďiť ich nejakej teórii, ktorá ich vysvetľuje, ale aj na stav, keď sa *fakty* na fenomenálnej úrovni vôbec neobjavujú a sú len hypotetickou súčasťou toho, čo dnes označujeme ako *myšlienkový experiment*. Takto, v akejsi myšlienkovvej emergencii, v hypotetickej inferencii, raní grécki myslitelia objavili atomistickú teóriu hmoty, ktorá na svoje potvrdenie čakala viac ako dve tisícročia. "K teórii samej nedospievame indukciovou - je to hypotetická inferencia, ktorou riešime problém. Ňou sa otvára skôr perspektíva celkom odlišná od bežnej... Ponúka novú koncepciu pre určité ciele, ktorá nahrádza jestvujúcu koncepciu. Navyše, táto nová koncepcia nie je konečná." ([4], 17)

Jestvujú rôzne stupne, úrovne abdukcie - ich prijatie zohľadňuje fakt, že usudzovanie je *čisto* induktívne alebo *čisto* deduktívne len výnimočne. Podľa Peirca sú "všetky interpretatívne akty podstatne abduktívne; ak to dostatočne zdôrazníme, vidíme, že abdukcia musí byť súčasťou percepcie samej" ([7], 16). Peirce hovorí, že "abduktívna

inferencia sa ako tieň dostáva do perceptuálneho súdu bez akéhokoľvek ostrého odlišenia" ([1], zv. V, par. 181\3). Ak je abdukcia nutnou súčasťou tvorby perceptuálnych súdov, je súčasťou čohosi, čo samé nie je iba sumou skúsenostných faktov. Peirce tu má na mysli zhruba to, o čom uvažuje B. Russell, keď hovorí, že "imaginácia sa logike vždy vnucuje" ([12], 114) a že v samotnom vedeckom usudzovaní, akokoľvek metodologicky založenom, sú často prítomné *mimovedné* názory, ktoré "inšpirovali dielo priekopníkov 16. a 17. storočia" ([12], 128). Napríklad Keplerova *vrúcna imaginácia* bola motivovaná "zoroastrovským uctievaním Slnka" ([12], 128) a viedla k vytvoreniu hypotézy, ktorou Kepler vstúpil do dejín kozmológie. Inými slovami, ak by sme spolu s Peircom hovorili o abdukcii ako o jedinom druhu inferencie, ktorej výsledkom sú *nové idey*, potom sa vlastne pýtame, čo robí vedec, ak je vedecky kreatívny. Podľa Peirca je to "aktuálna kreácia a prezentácia nejakej novej idey; to bol dôvod, prečo si Peirce hlboko vážil také vedecké výkony, akými boli Keplerov objav eliptických dráh, Newtonov opis gravitácie a rôzne formy evolučnej teórie; každý z nich radikálne zmenil štandardné pohľady na skutočnosť" ([7], 18). Abdukcia, aj keď je podobná induktívnemu uvažovaniu, je predsa len - z pohľadu vedeckej kreativity - *odvážnejším*, a preto aj *riskantnejším* krokom ako indukcia. Ak by Peirce nebol presvedčený o tom, že je nutné medzi nimi rozlišovať, nemusel by oživovať Aristotelovo *apagógé*. V indukcii podľa Peirca jeden druh faktov poukazuje na iný druh rovnakých alebo podobných faktov, zatiaľ čo abduktívne hypotézy, generované z faktov jedného druhu, poukazujú na fakty iného druhu. "Abdukcia je v istom dôležitom zmysle naozaj originatívna a ampliatívna (rozširujúca) ... zdôrazňuje odlišnosti namiesto podobnosti." [12], 22) V psychologickom zmysle je podľa Peirca abdukcia založená skôr na *zmyslovom* elemente myslenia, hypoteticky sa dotýka faktov nerovnakého druhu; indukcia sa zakladá na *habituálnom* elemente, na striktnom obmedzení usudzovania vo sfére faktov toho istého druhu. Abdukcia nie je len *logickou formou*, ale - a najmä - *živým procesom*, na konci ktorého sa vyskytuje niečo, čo nebolo na jeho začiatku. Zamieňanie abdukcie s indukciou a naopak - aj vo vzťahu k Peircovmu výkladu - nie je správne. Za vhodný príklad abduktívneho postupu Peirce považuje napríklad Newtonovo objavenie zákona gravitácie. "Pojem *gravitácie*, pojem, ktorý nemožno spochybniť, je hypotéza abduktívnej inferencie." ([12], 25) Peirce, uvažujúc o povahe inferencie, ktorou Newton k pojmu gravitácie prišiel, bol presvedčený, že tento nový pojem, "pojem *gravitácie*, nie je prítomný v premisách v tom zmysle, že je to čosi už známe (*in intellectu*) - gravitácia nebola známa pred jej prvým hypotetickým použitím. Avšak *gravitácia* sa *nachádza v premisách* v tom zmysle, že jestvujú logické vzťahy medzi premisami a záverom... *gravitácia* je implicitná v povahe univerza, nie je však známa, pokiaľ nie je objavená" ([12], 25). Inými slovami, nemožno ju jednoducho *nájsť*, treba ju *objaviť*. Podľa Peirca sa to Newtonovi nepodarilo ani induktívnou, ani deduktívnou, ale práve *abduktívnou* inferenciou. Ani Galileovi, podľa Peirca, nemohlo stačiť niekoľko nedokonale meraných pokusov, aby na ich základe objavil pre fyziku fundamentálne súvislosti pohybu hmotných telies, keby od indukcie neprešiel spontánne k abduktívnej inferencii. Vedecká *viera*, nech to znie akokoľvek paradoxne, je súčasťou abduktívnej inferencie; a jej súčasťou je zase presvedčenie vedcov (alebo ľudí s náboženskou vierou), že príroda sa vyznačuje usporiadanosťou (A. N. Whitehead), že Boh nehrá v kocky (A. Einstein)...

Záver. Začali sme fallibilizmom ako epistemickým predpokladom Peircovho modelovania filozofie a ním môžeme našu úvahu aj ukončiť. V Peircovej (a neskôr Popperovej) verzii fallibilizmus a *racionalita* sú ako dve strany tej istej vzácnej medaily - univerzálnou vlastnosťou ľudskej mysle. Naše, hoci aj najlepšie zdôvodnené, názory nemajú lepšiu záruku, na ktorej by sa mohli zakladať, ako je trvalá výzva pre všetkých, aby preverovali, či nie sú nepodložené. Súčasťou racionality človeka je tak aj schopnosť minimalizovať dôsledky fallibility samej. Pretože inak - na čo by sa zmenil ľudský život, ak by sme ho spúťali univerzálnou pochybnosťou? Ako by sme mohli *byť*, keby sme v dôsledku *absolútnej* pochybnosti nedokázali vkročiť do rieky života? A ako by sme mohli žiť, keby sme slepo dôverovali všetkým svojim predstavám, víziám a hypotézam? Hranicou fallibilizmu sa tak stávajú dôsledky jeho samého - viera a pochybnosť sú dve stránky tej istej mince, tvoria rub a líce ľudského života, ktorý aj v Peircovom chápaní patrí k trvalým mystériám univerza.

LITERATÚRA

- [1] Collected Papers of Charles Sanders Peirce. Ed. by Ch. Hartshorne and P. Weiss. Cambridge, Mass, The Belknap Press of Harvard University Press 1960.
- [2] Philosophical Writings of Peirce. New York, Dover Publications, Inc. 1955.
- [3] RUSSELL, B.: Logika, jazyk, veda, spoločnosť. Praha, Svoboda 1993.
- [4] MOUNCE, H. O.: The Two Pragmatisms. From Peirce to Rorty. London and New York, Routledge 1997.
- [5] Malá antológia filozofie XX. storočia. Pragmatizmus. Eds.: E. Višňovský a F. Mihina. Bratislava, Iris 1998.
- [6] ARISTOTELES: První analytiky. Praha, ČSAV 1961.
- [7] ANDERSON, D. R.: Creativity and the Philosophy of Ch. S. Peirce. Dordrecht, Martinus Nijhoff Philosophy Publishers 1987.
- [8] DELANEY, C. F.: Science, Knowledge and Mind. A Study in the Philosophy of Ch. S. Peirce. Notre Dame - London, University of Notre Dame Press 1993.
- [9] CHOMSKY, N.: Jazyk a zodpovednosť. Bratislava, Archa 1995.
- [10] GADAMER, H.-G.: Človek a řeč. Výbor textů. Praha, Oikymen 1999.
- [11] ČERNÝ, V.: Paměti 1945-1972. Praha, Atlantis 1992.
- [12] RUSSELL, B.: Logika, veda, filozofie, společnost. Praha, Svoboda 1993.
- [13] GALLIE, W. B.: Peirce and Pragmatism. Edinburgh, Pinguin Books 1952.

Prof. PhDr. František Mihina, CSc.
 Katedra filozofie FF PU
 ul. 17. novembra 1
 080 01 Prešov
 SR